

**CU PRIVIRE LA CONCEPTUL „SFÂRȘITUL / MOARTEA FILOSOFIEI”
DIN PERSPECTIVA FENOMENELOR CULTURAL-DIDACTICE ACTUALE**

Valeriu PARNOVEL, *lector sup. univ.,
Facultatea de Drept și Științe Sociale,
Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți*

Abstract: *The present paper is a study of the modern of “the crisis of Philosophy” in the realm of the new cultural and educational phenomena, such as, the penetration of Philosophy in all spheres of education, the establishment of the International Olympiad in Philosophy for school pupils, of the International Day of Philosophy, the development of the “Children’s Philosophy”. The approach of confrontation allows to present the crisis of Philosophy not as its decline, but vice versa, as a turning point towards its Socratic model of existence.*

Keywords: *the crisis of Philosophy, the end of Philosophy, the Socratic model of existence of Philosophy.*

Una din temele de actualitate ale științei umanistice a sec. al XX-lea a constituit „criza filosofiei”. Această problemă ia ființă în jumătatea sec. al XIX-lea, s-a extins în cel curent și, reieșind din incandescența și rezultatele discuției, finele ei rămâne vag. Deseori tema nominalizată lua o formă de apel de a se întoarce înapoi la Kant, Hegel, Fichte, Descartes, Cusanus, Toma, iar, mai aproape de timpurile noastre, ea obține o tratare îngustă și pesimistă, „anularea /sfârșitul/moartea filosofiei”. Specificul problemei „criza filosofiei” trebuie deosebit, distanțat de atitudinea sceptică față de cunoașterea filosofică, atitudine care există de la originea ei până în prezent. Deja scepticii antici afirmau că filosofia constituie o ocupație lipsită de orice teme, pe motiv că toți filosofii nu sunt de acord între ei, în multe cazuri, la toate întrebările. Idei similare enunța S. Freud, savant ilustru al sec. al XX-lea, care estima filosofia ca o risipă de puteri intelectuale.

„Criza filosofiei” constituie o temă despre o stare deosebită a filosofiei contemporane într-o perioadă similară de timp, stare ce se asociază, cum indică termenii utilizați, cu sfârșitul și moartea ei. Firește că starea respectivă atinge fundamentele filosofiei (natura conceptuală, statutul social, viitorul ei) și impune activități de a face bilanțuri ale drumului parcurs, a concepe perspectivele

situației. Deci termenul „criza filosofiei” are un conținut concret istoric și semnifică o perioadă de tranziție a activității conceptuale dintr-o stare în alta, având un cuprins și interval de timp delimitat doar din partea începutului.

Pe marginea acestui subiect s-au expus reprezentanți vestiți ai multor școli și curente: O. Comte, L. Feuerbach, K. Marx, O. Spengler, M. Heidegger, K. Jaspers, J. Derrida, J. Habermas, M. Foucault etc. În curentele filosofice fenomenul „criza filosofiei” se abordează în mod diferit, fapt la care indică derivatele utilizate de semnificația problemei în discuție: „anularea / sfârșitul / moartea filosofiei”. În orientarea pozitivistă criza amintită se concepe ca rezultat al utilizării în continuu a filosofiei, a modului considerat deja epuizat, mod ce trebuie anulat și substituit cu știința. O. Spengler, reprezentant al curentului „filosofia vieții”, a dezvoltat o teorie pesimistă a istoriei. Criza culturii, care cuprinde și filosofia, semnifică faza declinului (*Declinul Occidentului*). Filosofia marxistă din URSS a prezentat o versiune critico-belicoasă a proceselor vizate: „moartea filosofiei” constituie o expresie ideologică a crizei generale a orânduirii capitaliste (Ойзерман Т.И. *Критика буржуазной концепции смерти философии*, 1980). La etapa actuală tratarea anterioară s-a transfigurat, căpătând o formă de desperare [6].

În cadrul existențialismului german s-a propus o viziune rațională asupra fenomenului de criză: sfârșitul filosofiei semnifică o atingere în dezvoltarea ei a unui apogeu conceptual și, respectiv, trecerea la forme noi. Această versiune a fost elaborată de M. Heidegger în referatul său *Sfârșitul filosofiei și sarcina gândirii*, prezentat la Conferința organizată de UNESCO în 1964: ia sfârșit forma metafizică a filosofiei și, respectiv, se înfiripă una nouă, mai radicală și adecvată a ei [11]. Asemenea abordare a problemei, fiind lipsită de extremele relevate mai sus, plasează pe prim plan chestiunea despre forma și conținuturile posibile ale viitoarei filosofii. În ultimele decenii, modul de abordare formulat de Heidegger se observă utilizat în cadrul curentelor ce propuneau anterior alte soluții [7, p. 9].

Concomitent cu discuțiile care le duc adepții diferitor curente, concurând în abordarea proceselor de criză („filosofia trebuie anulată”, „filosofia e pe patul morții”, „filosofia a murit” etc.), în domeniul cultural și educațional au loc procese ce demonstrează contrariul. Însă ele se percep ca fenomene de ordin popular, prin urmare se prezintă mai puțin însemnate pentru înălțimile teoriei filosofice. În opinia noastră, asemenea percepție este superficială și se spulberă în cazul utilizării abordării de confruntare. Aceste fenomene ale culturii, fiind luate în totalitatea lor și confruntate cu tema „criza filosofiei”, scot în relief o direcție nouă în dezvoltarea filosofiei. Unul din fenomenele, despre care se menționează în mod anonim, este extinderea filosofiei în toate ramurile de învățământ: superior, colegii, licee, gimnazii.

Acest proces ia începutul în sec. al XIX-lea, iar ulterior el se aprofundează și se lărgește în mod esențial [5]. Fenomenul respectiv poate fi interpretat ca o nouă cotitură a filosofiei, cotitură de la un mediu de elită spre unul de masă. Procesul în discuție demonstrează particularități corespunzătoare. Până în sec. al XX-lea adresarea la filosofie constituia un act benevol al persoanelor pregătite în plan intelectual și motivate în aspirația sa. Odată cu implementarea filosofiei în planurile instituțiilor de învățământ, ea se prescrie ca disciplină obligatorie pentru toți. Deoarece majoritatea tineretului studios nu are o pregătire intelectuală suficientă pentru a asimila aerul rarefiat al filosofiei, însușirea ei se efectuează în baza așa-ziselor manuale de filosofie generală. În linii mari, ele constituie expuneri generalizate, populare, acomodată la nivelul de pregătire generală a tineretului menționat. Firește că asemenea cursuri sunt departe de operele filosofilor, nu redau bogăția conținutului, finețea, „aroma” și „spiritul” lor. În condiții în care nivelul convenit de pregătire este insuficient, motivația însușirii lipsește, iar filosofia se cunoaște în baza manualelor, mediul studentesc reacționează cu întrebări și replici de genul „pentru ce-i filosofia”, „care-i utilitatea ei”, „fără filosofie poți trăi” etc.

Unii specialiști califică elaborarea cursurilor generale de filosofie ca o decădere a ei și asemenea estimări nu sunt lipsite de temei [1]. Un fenomen însoțitor al acestor abordări îl prezintă transfigurarea lor în conținuturi ideologizate, fapt care s-a realizat în mod elocvent în filosofia din URSS. De asemenea, promovarea cursurilor generale admite o substituție a specialiștilor cu persoane care nu au o pregătire profesională, fapt imposibil în orice altă disciplină. Totodată, în pofida numeroaselor deficiențe, procesul de extindere al filosofiei în sistemul de învățământ nu semnifică sfârșitul sau moartea ei. Dimpotrivă, anvergura procesului indică faptul că în circuitul lui sunt implicate practic toate păturile sociale. Concomitent cu însușirea specialității selectate, ele sunt familiarizate cu mo-

dul de gândire filosofic, limbajul ei, sunt inițiate în problematica respectivă, capătă primele deprinderi de a lucra cu operele filosofice. Desigur, că un asemenea proces de lucru se înfăptuiește nu fără abateri, simplificări și vulgarizări, dar ele sunt inevitabile, deoarece alte practici de însușire nu există. Cu timpul, toate aceste deficiențe vor fi depășite, modul de promovare, conținuturile cursurilor se vor perfecționa, iar în rezultat vor rămâne oameni inițiați în particularitățile gândirii filosofice.

În legătură cu procesele descrise, putem admite că în filosofie se înfăptuiește, cum a enunțat M. Heidegger, o cotitură de la forma ei metafizică spre una nouă, conform opiniei altui filosof citat, cea antropologică [7]. Valoarea unei asemenea metamorfoze este vădită. Pentru prima dată în istoria omenirii în orbita cunoașterii filosofice este atrasă majoritatea păturilor sociale. Familiarizarea lor cu specificul unui nou tip de cunoaștere contribuie la dezvoltarea gândirii acestor pături, la formarea unei concepții mai profunde a realității istorice. Dar și reversul acestui proces este nu mai puțin însemnat. El, cum s-a relevat mai sus, conduce la modificarea esențială a formei cunoașterii filosofice.

Prezența orientării sociale profilate mai sus și a nivelului de pregătire al maselor largi de populație și-au jucat rolul în apariția tentativelor de a institui unele acțiuni neobișnuite pentru practica existentă, cum ar fi *Olimpiada Internațională de filozofie pentru elevi și Ziua mondială a filosofiei* [8]. Olimpiada Internațională de filosofie pentru elevi ia naștere în 1993, fiind susținută și organizată de Federația Internațională a comunităților filosofice și UNESCO. Scopul acestei acțiuni este popularizarea filosofiei ca una din disciplinele de învățământ școlar, cultivarea la elevi a unei gândiri libere, logice, argumentate. Forma de concurență la Olimpiadă s-a stabilit a fi eseul, iar criteriile lui de evaluare includ originalitatea, logica, argumentarea expunerii. Într-un sfert de secol geografia participanților s-a înzecat: de la 5 țări europene, în 1993, până peste 50 de țări de pe toate continentele, în 2018.

Ideea de a institui o zi dedicată filosofiei aparține UNESCO. În 2002 această intenție s-a materializat, inițial mărginind-o cu limitele organizației pentru a face curse de probă. Peste trei ani de cizelare, ziua stabilită se declară dată de aniversare internațională. În concepția inițiatorilor, ziua mondială a filosofiei nu constituie o sărbătoare de stat sau a specialiștilor în materie, nu este atașată la un anumit eveniment istoric, ci reprezintă o dată a desfășurării în masă a *activității* respective. Aceste gânduri se desprind și din mesajul ex-directorului general al organizației nominalizate I. Bokova, adresat participanților Zilei mondiale a filosofiei 2016: „Filosofia este cea mai bună metodă de a educa cetățenii și de a-i pregăti să depășească limitările intelectuale și prejudecățile. Cu cât sunt mai mari provocările, cu atât mai multă nevoie este de filosofie pentru a afla cum putem menține pacea, înțelegerea și dezvoltarea durabilă”, potrivit <http://www.unesco.org/>. Obiectivele celebrării Zilei mondiale a filosofiei, conform concepției UNESCO, sunt complexe: a atrage atenția comunității la însemnătatea filosofiei și abordării similare a problemelor actualității, a-i asigura acestei discipline un loc tradițional în viața de stat și a-i permite ei îndeplinirea misiunii sale universale spre binele diversității culturale și păcii în toată lumea, a iniția oamenii în moștenirea filosofică, a întredeschide sfera gândirii comune pentru noi idei, a stimula dezbaterile publice ale filosofilor și societății civile în legătură cu provocările existente în societate, a amplifica componenta umanistică (reprezentată, în primul rând, de filosofie) în învățământ, în cercetarea științifică, în cultură ș.a.

Inițiativa organizației de mare autoritate a fost susținută de comunități și numărul de aderenți crește anual. Evidența acestui fapt este posibilă, relevând țările ce le reprezintă. Astăzi țările participante numără circa o sută, deși multe dintre ele nu sunt membre ale organizației amintite. Activitățile realizate diferă de la o comunitate la alta, dar comun pentru ele rămâne dezbaterile problemelor contemporanității, axa umanistică a filosofiei. Confruntând proporțiile acestui proces de activități și cel elucidat anterior (Olimpiada Internațională de filosofie pentru elevi) cu dezbaterile seculare în jurul conceptului „sfârșitul / moartea filosofiei”, este dificil de a accepta asemenea tratare pesimistă. De față este prezent un proces imens de modificări ce inspiră optimism, proces în care sunt implicate cele mai largi pături sociale. Asemenea îmbinare, fără îndoială, va avea pentru filosofie consecințe profunde și fructuoase.

O orientare neordinară, dar conexă fenomenelor descrise mai sus, constituie domeniul nou de studii „Filosofia pentru copii”. Caracterul lui neordinar constă în faptul că actualmente filosofia se recomandă sistemului de învățământ școlar ca materie pentru toate clasele: primare, medii, liceale (I-XI). Particularitățile acestei discipline se consideră ca cel mai eficace remediu de formare a gândirii raționale și a deprinderilor etico-democratice de comportare a elevilor. Lucrul preliminar de elaborare a programelor, materialelor didactice, aprobarea lor în practică pe parcursul a două decenii în

diferite țări deja s-a efectuat, demonstrând un randament înalt [10]. Acest compartiment de activitate a primit cele mai înalte aprecieri ale organizațiilor internaționale de autoritate, precum UNESCO, a Comisiei pentru educație și cultură a Parlamentului European, a Ministerului educației a SUA.

Fondatorul noii orientări *Filosofia pentru copii* este considerat Matthew Lipman, profesor de filosofie de la Universitatea din New Jersey, SUA. Apariția acestei orientări filosofice a fost condiționată de factori personali și obiectivi. Activând în calitate de profesor al universității, M. Lipman constată la studenți un nivel scăzut al gândirii. De asemenea, în perioada respectivă, în știința pedagogică, se discută animat deficiențele sistemului educațional existent. El se califică ca fiind unul informațional, deoarece este bazat pe însușirea informației. Un model educațional nou și adecvat condițiilor contemporane se consideră cel reflexiv, model ce pune accentul pe dezvoltarea gândirii elevului. Disciplina care poate asigura formarea unei asemenea aptitudini este, în opinia lui M. Lipman, filosofia. Astfel, ea trebuie implementată în învățământul școlar în calitate de materie prioritară pentru toate clasele. În răstimp de două decenii acest profesor a materializat ideile sale în programe, materiale didactice, le-a verificat în mod practic în numeroase țări, creând și un centru științific și de perfecționare a cadrelor didactice, *Institutul pentru promovarea filosofiei pentru copii* (1974).

Starea de lucruri ale acestei orientări inspiră optimism, deși gradul ei de implementare în sistemul școlar este redus, procesul respectiv decurge foarte lent, fiind însoțit de numeroase dificultăți și probleme profunde. Ca atare, orientarea în cauză este recunoscută și solicitată: programa ei se consideră internațională, fiind tradusă în 15 limbi, în 20 de țări sunt create centre naționale de adaptare culturală și implementare în școli a filosofiei pentru copii. Problematika ei se discută frecvent la diferite întruniri naționale și internaționale. Ce-i drept, inițiativa dezbaterilor respective aparține, de regulă, filosofilor și mai rar pedagogilor. Predarea filosofiei în formă de dezbateri de tip socratic se practică în mod selectiv în peste 60 de țări, dar modelul ei integral rămâne deocamdată nerealizat. Deși tema *Filosofia pentru copii* există circa cinci decenii, ea prezintă un lucru nou pentru Europa occidentală și, cu atât mai mult, pentru spațiul ei estic, un nou ce se încadrează cu greu în parametrii sistemului educațional existent. Spre exemplu, în România orientarea nominalizată se răspândește în I jumătate a anilor '90. Totodată, programele ce se publică aici sunt destinate, în special, pentru clasele primare ce semnifică o implementare segmentară, iar cursurile propuse spre însușire sunt de categorie opțională și la decizia școlii [2, p. 4]. O situație similară se observă și în Rusia. În jumătatea a II-a a anilor '90, sub egida Institutului de filosofie al Academiei de Științe a Federației Ruse, orientarea înalt apreciată în Occident se analizează și se explică detaliat cu scopul de a pregăti terenul pentru implementarea disciplinei în sistemul educațional al țării [10]. Totodată, avansări semnificative pe acest segment nu se observă. Cunoașterea tendințelor de predare a filosofiei în diverse țări ne provoacă, în mod involuntar, la o confruntare cu starea acestor lucruri în Moldova. Spre regret, în această privință sistemul nostru educațional nu demonstrează interes față de tendințele descrise. Atitudinea persoanelor responsabile ale ministerului de resort față de filosofie și predarea ei poate fi calificată ca mecanică, lipsită de perspectivă. Cât privește poziția comunității academice față de tema „Filosofia pentru copii”, apoi atitudinea respectivă nu este reprezentată în mod pronunțat.

Tendința de a implementa disciplina *Filosofia pentru copii* în sistemul școlar generează la pedagogi nedumerire și multe întrebări care în totalitatea sa exprimă conținutul factorilor ce încetinesc această orientare. În linii mari, dificultatea principală rezidă în caracterul conservativ al sistemului educațional, în îmbinarea principiilor programei *Filosofia pentru copii* (metoda de predare în stil problematic, forma orală de însușire) cu reprezentările obișnuite pentru pedagogi [10, p. 30-37]. Activitatea recentă cere de la ei aptitudini diferite de cele obișnuite lor, fapt pentru care pedagogii nu sunt pregătiți. În plus, aceste circumstanțe se îmbină cu atitudinea sceptică față de filosofie, cu ideea preconcepută generală, ce se trage din veacuri și care are uz în mediul pedagogic: filosofia constituie un obiect complicat și inaccesibil, o ocupație sterilă. Este firesc că depășirea acestor dificultăți sunt lucruri de o perspectivă îndelungată, iar realizarea ei ar constitui pentru sistemul tradițional de educație schimbări radicale.

Totuși, cel mai ponderabil argument în explicarea ritmului redus de implementare a filosofiei în învățământul public rămâne divergența de milenii a eforturilor disciplinei menționate și societății. Prima este orientată, de regulă, spre om, iar a doua – în continuu îl folosește pentru a-i asigura o bunăstare materială. În favoarea acestei orientări mărturisesc definițiile răspândite ale societății contemporane, societate de consum. Doar coincidența orientării societății și filosofiei spre om va acce-

lera procesul ei de implementare. Totuși, faptul că în cadrul învățământului a început lucrul de a funda noi abordări, bazate pe utilizarea sus-menționată a filosofiei, poate fi comentat că suntem în pragul unei asemenea schimbări.

Analiza fenomenelor de însemnătate publică (extinderea filosofiei în toate ramurile de învățământ, instaurarea Olimpiadei Internaționale de filosofie pentru elevi, a Zilei mondiale a filosofiei, formarea orientării *Filosofia pentru copii*) prin prisma conceptului „sfârșitul/moartea filosofiei” vine în dezacord cu conținutul lui. Mai mult decât atât, aceste fenomene mărturisesc despre o apropiere fără precedent a păturilor sociale largi de filosofie. De asemenea, este evident că ea a cuprins și spectrul vârstelor în întregime: vârstnicii, studenții, elevii, preșcolarii. Sensul acestor procese este simplu și profund: filosofia intră în practica oamenilor de rând. Asemenea proces și se califică ca o cotitură antropologică a filosofiei.

Procesul început de schimbări semnificative nu poate avea o cotitură reversibilă, ci, dimpotrivă, el se va amplifica în continuu. Asemenea gânduri ne aduc la supoziții noi. Astfel, filosofia face o cotitură spre o nouă ipostază în dezvoltarea sa, ipostază, la care apela și care cândva o practica Socrate: filosofia ca mod de viață a fiecărui om și nu o ocupație de cabinet sau o disciplină pentru note. Firesc că o asemenea cotitură conduce la faptul că „păcatele” filosofiei precedente își pierd puterea, păcate, cum ar fi, caracterul de elită și profetic, pretenția la un acces privilegiat la adevăr, tendința de a crea concepții atotcuprinzătoare despre lume, remediu al elitei culturale de a reduce filosofia la jocuri intelectuale. În această ordine de idei, putem admite că pierderea puterii acestor păcate naște senzația de sfârșit sau moarte a filosofiei. În sec. al XIX-lea Feurbach declara despre o reformare a filosofiei, concepând, prin acest act, eliberarea ei de teologie și religie. Probabil că astăzi noi ne aflăm în pragul unor schimbări nu mai puțin semnificative, care pot fi specificate ca sfârșitul orientării de elită a filosofiei și apropierea ei de modelul său socratic.

Bibliografie:

1. AFLOROAEI, S. Filozofie generală ca boală a filosofiei. In: Afloroaei, S. *Cum este posibilă filosofia în estul Europei*. Iași: Polirom, 1997.
2. DAVID, A. White. *Filosofia pentru copii*. București: Pandora-M, 2016. 199 p.
3. HUSSERL, E. *Criza umanității europene și filosofia*. București: Paideia, 2016. 179 p.
4. LIPMAN, Matthew. *Ruxi: filozofie pentru copii*. București: Humanitas. 2002. 107 p.
5. БОБОРЫКИН, П. *Философия в гимназиях*. СПб, 1899.
6. ГОБОЗОВ, И.А. *Куда катиться философия. От поиска истины к постмодернистскому трену*. Москва: Издатель Савин С.А., 2005. 202 с.
7. ГУРЕВИЧ, П.С. Конец философии или ее возрождение? В: *Философская школа*. 2017, № 1, с. 11-21.
8. Провозглашение Всемирного дня философии. В: *Акты Генеральной конференции. 33-я сессия*. Париж, 3-21 октября 2005. Резолюции. Т. 1. – Париж: ЮНЕСКО, 2005, с. 93.
9. РЕЗВАНОВ, С.В. Кризис классической философии и изменение ментальной парадигмы. В: *Вестник Московского государственного университета культуры и искусств*. 2014, № 5 (61).
10. ЮЛИНА, Н.С. Педагогическая стратегия философии для детей. В: *Философия для детей*. Москва: Институт философии РАН, 1996, с. 5-69.
11. HEIDEGGER, M. *Das EndederPhilosophie und die Aufgabe des Denkens*. In: Heidegger, M. *Zur Sache des Denkens*. Tübingen: Max NeimeerVerlag. 1969. S. 61-80.